

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Anouilh J. L'alouette / Jean Anouilh. – Paris: La Table Ronde, 1953. – 189 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Любарець – аспірант кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: французька драматургія сюрреалізму, лінгвопсихологія, лінгвопрагматика.

УДК 81'373.612.2=11

АКТИВАЦІЯ ФРЕЙМІВ І ПРОТОТИПНИХ ЕФЕКТІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТИЖНЕВИКА “THE ECONOMIST”)

Мар'яна МАЛАШНЯК (Львів, Україна)

У статті розглянуто когнітивні структури, які використовували журналісти в політичному дискурсі тижневика The Economist для опису подій української Революції гідності. Проаналізовано фрейми та прототиби, якими свідомо чи несвідомо оперували журналісти для опису складних політичних процесів та феноменів. Досліджено, як фрейми та прототипні ефекти виражаються за допомогою різноманітних лінгвістичних засобів.

Ключові слова: фрейм, прототип, прототипний ефект, категоризація, когнітивна семантика, когнітивна лінгвістика, концепт.

The present paper examines the cognitive structures used in the political media discourse while presenting the events of Dignity Revolution in Ukraine. In particular, the work sets out to explore frames and prototypes used by the journalists consciously or unconsciously while covering these events. The primary focus of this paper is on how frames and prototype effects are expressed through various linguistic means to explain political processes and ideologies.

Key words: a frame, a prototype, a prototype effect, categorization, cognitive semantics, cognitive linguistics, a concept.

У кінці 2013 – на початку 2014 року увага світової спільноти була прикута до подій, які відбувались в Україні, а саме до революції, яку згодом назвали Революцією гідності. За цей період тижневик The Economist опублікував більше 50ти статей з детальним оглядом протестів та кривавого протистояння на вулицях Києва. Саме ці статті послугували матеріалом для нашого аналізу.

Власне, це дослідження має на меті дослідити фрейми та прототиби, якими свідомо чи несвідомо оперували журналісти при огляді цих подій. Крім того, нашим завданням є виявити, як фрейми та прототиби виражаються за допомогою різноманітних лінгвістичних засобів для пояснення політичних процесів та ідеологій. Таким чином, теоретичним підґрунтям роботи є фреймова семантика Чарльза Філмора та теорія прототипів Елеонор Рош. Вибір такого підходу, зокрема методологічної бази когнітивної лінгвістики, виявився особливо ефективним при аналізі політичного дискурсу, для якого характерний високий рівень концептуалізації.

Сьогодні когнітивна лінгвістика – це одна з найвпливовіших лінгвістичних дисциплін, яка досліджує зв'язок людської свідомості та мови. На думку В. Еванс та М. Грін, вивчення мови у цій парадигмі – це вивчення закономірностей концептуалізації. Мова – це ключ до розуміння функціонування свідомості, що в свою чергу, забезпечує розуміння природи, структури і організації думок та ідей. Відповідно, найістотнішою відмінністю когнітивної лінгвістики від інших підходів до вивчення мови є припущення, що мова відображає певні невід'ємні властивості та особливості будови людської свідомості [1:5].

Однією з основних ідей когнітивної лінгвістики є твердження, що здебільшого людське мислення є несвідомим – фрейми, прототиби, метафори та інші когнітивні структури виникають у людській свідомості і використовуються на підсвідомому рівні. Джордж Лакоф стверджує, що фрейми – це розумові структури, які формують наше бачення світу. В результаті, вони визначають наші цілі, плани, дії та наше сприйняття результату цих дій як поганого чи хорошого. Тому фрейми є ефективним засобом дослідження політичного дискурсу та його складних процесів та ідеологій, що допомагає нам правильно трактувати та розуміти їх [5: 15].

Чимало мовознавців звертались до теорії фреймів, та найсуттєвішим напрацюванням в цьому напрямку стала фреймова семантика Чарльза Філмора. Згідно з його теорією, фрейм – це система концептів, пов'язаних між собою таким чином, що для розуміння одного з них, необхідно розуміти усю структуру, до якої він входить; коли один елемент такої структури вводиться в текст чи розмову, усі інші автоматично стають доступними [2:111]. Фрейми відіграють важливу роль у тому, як люди сприймають, запам'ятовують та розмірковують про певний досвід, як вони формують припущення про передумови та можливих співучасників цих дій, і навіть у тому, як певні події в їхньому житті можуть чи мають відбуватись [3:314]. Тому в нашому дослідженні важливо розуміти, що слово чи словосполучення може викликати у свідомості читача

різноманіття асоціацій, які визначають те, як ми сприймаємо інформацію. Це означає, що журналіст може впливати на читача свідомо, або ж навіть не підозрюючи про це.

Наше дослідження також спрямоване на виявлення та аналіз прототипів, які функціонують в політичному дискурсі *The Economist*. Теорію прототипів розробила Елеонорою Рош, яка по-новому подивилась на теорію категоризації. Вихідним пунктом теорії є твердження про те, що існує ментальний прототип, «ідеальний» член категорії, який включає всі характерні риси категорії. Інші члени категорії відповідно є більшою чи меншою мірою схожі на цей прототип, оскільки вони мають деякі спільні з ним риси. Така асиметрична структура категорій призводить до прототипних ефектів [6:434].

Розвиваючи теорію Е. Рош, Джордж Лакоф стверджує, що основним аспектом людського мислення є асоціювання на основі типових випадків. Наше широке знання типових випадків призводить до прототипних ефектів. Причиною цього є асиметрія між типовими і нетиповими випадками. Знання про типові випадки узагальнюється до нетипових випадків, але не навпаки [4: 86-87]. Таким чином, наш підхід включає аналіз прототипних ефектів, які створюються при описі певних політичних понять та процесів.

Основним вихідним пунктом практичної частини аналізу є твердження Ч. Філмора, що кожне слово чи вираз викликає фрейм, який з ним асоціюється. Втім, розглядаючи певний вид дискурсу, можна сказати, що певні фрейми будуть переважати, оскільки людина використовує мовленнєві засоби, які потрібні для вираження певних процесів, подій та понять, характерних для цього дискурсу. Отож, нашим завданням було визначити ключові фрейми, які використовували журналісти для опису подій української революції, тому для аналізу ми виділили лише ті фрейми, які неодноразово активуються різноманітними мовленнєвими засобами. До того ж, це фрейми які інколи неможливо зрозуміти без знання певних культурних, соціальних, історичних чи інших передумов.

Під час революції в Україні відбувалось постійне протистояння між протестувальниками і міліцією, протестувальниками та урядом і, звичайно, конфлікт у міжнародній політиці між Росією з одного боку та ЄС і США з іншого. Доволі часто журналісти *The Economist* використовують фрейм Війни для опису цієї кризи, не залежно від того, чи вони говорять про реальні сутички «Беркуту» та протестувальників, чи про політичні маневри. Наприклад,

Mr Putin may have realised that the outside world was blaming him, not the West, for meddling in Ukraine. At the very least it was time for a tactical retreat.

Говорячи про фрейм Війни, важливо пам'ятати, що при його активації на синтаксичному чи лексичному рівні, всі його елементи автоматично з'являються у свідомості читача. Наприклад, учасники конфлікту, або воюючі сторони, перемога, боротьба, зброя та ін. У цьому контексті Росія та ЄС виступають учасниками цієї боротьби, Україна є одночасно і причиною конфлікту, і нагородою переможця. Крім того, фрейм активується за допомогою ідіоми «to stick to one's guns», що вказує на важливість концепту зброї у структурі цього фрейму.

Viktor Yanukovich, its president, decided against signing a trade deal with the European Union. In the process he appeared to hand victory to Vladimir Putin in a struggle with the EU over Ukraine's geopolitical orientation. Yet for all the dismay he caused, this might prove a better outcome than it looks—if the Europeans stick to their guns.

Втім, коли мова йде про реальні сутички і перших постраждалих, дискурс дещо змінюється і стає більш напруженим. Лексичний вибір авторів характеризується великою кількістю емоційних засобів, які викликають фрейми Війни, Насильства і Страждання. Заголовок однієї зі статей, «*Europe's New Battlefield*» активує фрейм Війни. Підзаголовок «*From Orange to Blood-red*» розкриває відмінність Революції гідності, під час якої було поранено та загинуло багато людей, від Помаранчевої революції, яка на противагу була мирною. У даному випадку активуються фрейми Війни і Страждання. Багато інших лексем, пов'язаних з війною, як наприклад, «casualties» чи «massacre», вживаються журналістами *The Economist* для опису цих подій. Вони створюють яскраву картину в уяві читача, активуючи інші елементи фрейму такі як *agresor*, *жертви*, *зброя*, *поранення*, *кров*, без яких розуміння усієї ситуації було б неможливим.

Ми спостерігаємо вербалізацію фрейму Агресора у тих контекстах, де мова йде або про російського президента Володимира Путіна або про Віктора Януковича. Бажання В. Путіна анексувати Крим та його амбіції щодо деяких територій Східної України зумовили лексичний вибір журналістів, які описують спроби Путіна загарбати («to seize») чи захопити («to grab») певні території. Вирази «*Russian meddling*» (російське втручання) чи «*Russian blackmail*» (російський шантаж) також мають когнітивний ефект, активуючи фрейм Агресора.

У наступному контексті відбувається об'єктивація фрейму Авторитарного лідерства. Присвійний відмінок у виразі «*Putin's Russia*» виражає необмежений контроль над країною та підпорядкування його владі. З іншого боку демократична держава описується як загроза авторитарному керівництву.

A democratic, European Ukraine moving out from under its influence would be a profound threat to Mr Putin's Russia.

Коли йде мова про Віктора Януковича, журналісти The Economist використовують різноманітні лінгвістичні засоби, які активують фрейми Корумпованого політика, Авторитарного лідера та Некомпетентного політика. Наприклад,

Whatever Ukrainians think about the EU, history, language and economic reform, the detestation of Mr Yanukovich's authoritarian, corrupt and incompetent rule is all but universal.

Для авторитарних режимів характерне повне підпорядкування їхній владі, яка зазвичай представлена однією людиною, надзвичайно централізована влада, політичні утиски, недотримання закону тими, хто при владі, позбавлення свобод, жорсткий контроль над військовими силами країни та ін. Повсюдно у політичному дискурсі The Economist Віктор Янукович змальовується як *корумпований* ("corrupt"), *авторитарний* ("authoritarian"), *бандитський* ("thuggish"), *некомпетентний* ("incompetent") політик, який *«ув'язнює своїх ворогів, переслідує media та фальсифікує результати виборів»* ("notorious for incarceration of his enemies, media-harassment, election-rigging"). Таким чином, відбувається концептуалізація фреймів Авторитарного лідера та Корумпованого політика. Крім того, у деяких статтях, які описують спроби В. Януковича придушити повстання, активується фрейм Вбивці. Наприклад,

His regime has featured rampant cronyism, the persecution of his rivals, suborning of the media and nobbling of the courts, now topped off by slaughter. But he will be hard to move. Built like a bouncer, he twists like a weasel; he is likely to try to wriggle out of any commitments he makes when he thinks the crisis has passed.

He was willing to dip his hands in blood. But not deep enough.

Доволі багато уваги The Economist приділяє ролі Європейського Союзу у вирішенні кризової ситуації в Україні. Нерідко журналісти висловлюють побоювання щодо готовності та бажання ЄС зробити рішучі кроки у цій ситуації, вони вказують на нездатність ЄС захищати принципи демократії і протистояти В. Путіну. Відповідно, фрейм Слабкого лідерства активується на синтаксичному рівні та за допомогою різноманітних лексичних засобів. Крім того, фрейм Захисника демократичних принципів є доволі характерним. Таке бачення ЄС відображає віру в роль Європи у поширенні демократії та відстоюванні демократичних цінностей.

Russia cares more about losing Ukraine than the EU cares about winning it..... If the cause of Europe has any meaning, it is surely the idea of promoting liberty and democracy, and overcoming divisions, across the continent.

Боротьба за вплив в Україні стала справжнім викликом для ЄС, оскільки це стало питанням репутації, здатності контролювати геополітичну ситуацію в Європі, збереження довіри і поваги держав-членів ЄС та цілого світу. А основним супротивником у цій боротьбі виявився В. Путін. Отож, у цьому контексті активується фрейм Захисника демократичних цінностей, яким виступає ЄС.

If he attempts yet another east-west auction of his country, the Europeans should be firmer in their principles: offering inducements only increases his leverage with Mr Putin. They must remember that, in their values and reputation, they have more at stake than Mr Putin ever could. In the longer term, Europe can give Ukrainians new hope by keeping the door open to Ukraine's membership of the EU.

Згідно з теорією прототипних категорій, не всі члени категорії є рівноцінними її представниками, а межі категорії не завжди є чіткими [7: 109]. Тому аналогія проводиться за більш типовими випадками [4: 86-87]. Наш аналіз показує, що багато понять політичного дискурсу концептуалізуються на основі прототипних ефектів. Доволі часто риси ідеальних представників певної категорії приписуються поняттям, які не зовсім вписуються у цю категорію.

Оскільки В. Янукович був однією з ключових фігур під час революції в Україні, журналісти The Economist неодноразово згадують його, і чим більше загострюється ситуація, тим більш очевидним стає осуд і зневага до нього. Ні для кого не є секретом, що він був авторитарним лідером з кримінальним минулим. У наступному контексті лексема «gangster» (гангстер) створює прототипний ефект, не лише викликаючи асоціації з кримінальним минулим В. Януковича, а й наділяючи його всіма рисами прототипу категорії гангстера, а саме члена організованої групи злочинців, бандита. Завдяки такому прототипному ефекту оточення экс-президента також асоціюється зі злочинцями.

Mr Yanukovich—whose rap-sheet features cronyism and claims of media harassment, alongside election-rigging and the selective incarceration of his enemies—has lost his chance to swap a gangster's reputation for a statesman's.

Учасниками Євромайдану були люди різних вікових категорій та політичних вподобань, деякі з них дотримувались більш ліберальних поглядів, а інші були прихильниками радикальних способів вирішення конфлікту. Присутність таких радикально налаштованих груп була використана російською пропагандою, яка змальовувала протестувальників як "terrorists" (терористів) та "fascists" (фашистів). В результаті це створило потужний прототипний ефект,

приписуючи цим людям риси, яких вони ніколи не мали, оскільки навіть радикальні погляди не роблять особу терористом. До того ж, ці лексеми часто поєднуються з такими поняттями як "Western-financed", "Western-sponsored" чи навіть "NATO-sponsored", що свідчить про спрямованість російської пропаганди не лише проти української революції, а й проти країн, які її підтримували. *The Economist* – це якісне видання з глибокою аналітикою, тому його дискурс спрямований на подолання прототипних ефектів такого роду. В першу чергу це досягається за допомогою лапок, які вказують на те, що ці слова вживаються в непрямому, часто іронічному значенні. Окрім цього, журналісти наголошують на тому, що це лише заангажоване висвітлення подій російським державним телебаченням. Наприклад:

Perhaps the Kremlin had been fooled by its own propaganda, in which the protesters were merely a unrepresentative bunch of Western-financed anarchists and fascists.

On February 23rd, Russia's Red Army Day, several hundred people, deeply Soviet in their rhetoric and their appearance, gathered at the feet of the giant Lenin statue calling for confrontation with the NATO-sponsored "fascist collaborators" who overthrew the government in Kiev.

Варто також зазначити, що категорії лібералів (*liberals*) та націоналістів (*nationalists*) протиставляються в політичному дискурсі. До того ж, в дискурсі *The Economist* ліберали асоціюються з європейцями, однак у цьому контексті відстань між цими протилежними категоріями суттєво зменшується, оскільки вони разом протистоять спільному ворогу.

Outsiders see a contradiction between these "pro-Europeans" and the radical right. But for Ukrainians it's different. Despite the gulf between liberals and hardcore nationalists, all participants in the movement agree that they are fighting kleptocracy and corruption.

Отже, категоризація є складним когнітивним процесом, яким однак можна маніпулювати. Коли журналісти дають назву новому політичному феномену, вони категоризують його на основі прототипу категорії. Коли ж цей концепт входить в цю категорію, властивості та риси категорії приписуються новому поняттю. На жаль, пропаганда часто використовує цю властивість мови, намагаючись спотворити розуміння певних речей. Тому важливо знати про прототипні ефекти і усвідомлювати їхню дію на рівні мови і свідомості.

Підсумовуючи, варто зазначити, що статті, присвячені подіям Революції гідності в Україні, включають чимало фреймів та прототипних ефектів, які відображають характерні для політичного дискурсу процеси, що відбуваються під час концептуалізації його ключових понять.

Фрейми, які активуються в дискурсі *The Economist* за цей період, не лише дають нам краще зрозуміти природу цих подій та політичних процесів, а й відображають ліберальний нахил часопису. Автори відкрито критикують все, що суперечить принципам демократії. Відповідно домінуючими фреймами є фрейми Війни, Корумпованого політика, Авторитарного лідерства, Агресора. Також активуються фрейми Насильства, Вбивці, Некомпетентного лідера та Слабкого лідерства. Ці фрейми вербалізуються і на лексичному, і на синтаксичному рівні. Крім того, прототипне використання певних концептів використовується в політичному медіа дискурсі для оцінки подій, явищ чи навіть людей. Цікаво зауважити, що журналісти *The Economist* намагаються подолати прототипні ефекти, які створюють інші медіа заради пропаганди.

Таким чином, методологія когнітивної семантики виявилась особливо корисною для нашого дослідження, зокрема для досягнення поставлених завдань. Використання теорії фреймів та теорії прототипних ефектів дозволило нам розкрити приховані когнітивні структури, за допомогою дослідження лінгвістичних засобів і пролити світло на природу політичного дискурсу. Вважаємо доцільним подальше дослідження, нарощуючи кількість емпіричного матеріалу та застосовуючи також інші методи та теорії когнітивної лінгвістики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Evans, V. and M. Green. 2006. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
2. Fillmore, Charles J. 1982. *Frame Semantics*. In *Linguistics in the Morning Calm*, pages 111-137, Seoul: Hanshin Publishing Co.
3. Fillmore, Charles J. and Baker, Colin. 2010. *A Frames Approach to Semantic Analysis*. In B. Heine and H. Narrog (eds.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*, pages 313-340, Oxford: Oxford University Press.
4. Lakoff, George. 1987. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Lakoff, George. 2004. *Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing.
6. Mervis, Caroline and Eleanor Rosch. 1975. 'Family resemblances: studies in the internal structure of categories', *Cognitive Psychology*, 7, 573-605.
7. Mervis, Carolyn B. and Eleanor Rosch. 1981. *Categorization of natural objects*. *Annual Review of Psychology* 32: 89-115.
8. *The Economist*. – Режим доступу: <http://www.economist.com/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мар'яна Малашняк – асистент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, проблеми категоризації.

УДК 81-115

РОЗМЕЖУВАННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ КАТЕГОРІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ

Маріанна МАСЛЮК (Київ, Україна)

У статті дається визначення понять, які безпосередньо пов'язані з категорією імпліцитності, а саме імплікації, імплікатури, імплікативності, пресупозиції, імплікаціоналу, імплікату, імплікативного простору, інференції. У фокусі уваги є чітка диференціація цих лінгвістичних термінів задля подальшого дослідження засобів створення імплікатур в англійській та українській мовах.

Ключові слова: імплікатура, імплікація, пресупозиція, імплікат, імплікативний простір, інференція.

The present paper explicates the identification of such notions as implicature, implication, implicate, presupposition, inference that are closely connected with the category of implicitness. The author focuses on the differentiation of these linguistic notions in order to do further investigation of the means of creating implicatures in the English and Ukrainian languages.

Key words: implicature, implication, presupposition, implicate, implicative space, inference.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Загальнофілологічна тенденція до антропоцентричності в контексті дослідження прагматико-комунікативного аспекту мови зумовлює посилений інтерес до вивчення основних текстових категорій, серед яких провідне місце посідає категорія імпліцитності.

Основною проблемою вивчення категорії імпліцитності є те, що вона ще не отримала однозначного тлумачення в сучасній лінгвістиці. Термінологічна невизначеність зумовлена великою кількістю понять, що пов'язані з імпліцитністю, поміж яких *імплікація, імплікатура, імплікаціонал, імплікат, імплікативний простір, інференція, пресупозиція* тощо.

Метою цієї статті є чітка диференціація цих лінгвістичних термінів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пропонована стаття є продовженням попередніх досліджень, у яких висвітлено питання імплікатур, імпліцитних смислів, засобів реалізації імпліцитності. Зокрема, А. М. Ерліхман студіювала засоби реалізації імпліцитності у драматургійному тексті (на матеріалах англомовних п'єс ХХ століття). Проценко О. О. досліджувала імплікативний простір американської поезії ХХ століття у лінгвокогнітивному аспекті. У німецькомовному дискурсі когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів досліджувала Л. Р. Безугла.

Наукові результати. Категорія імпліцитності – є універсальною категорією мови, яка реалізується з точки зору дихотомії імпліцитного й експліцитного значень.

Насамперед розглянемо ключовий термін *імпліцитність*, що є похідним від прикметника *implicit* ('те, що мається на увазі') або дієслова *imply* ('натякати, мати на увазі'). Ці одиниці запозичені з латинської мови: *impleo* 'наповнюю, виконую', *implisco* 'вплутую, заплутую, тісно пов'язую', *implicatio* 'сплетення, переплетення; вплетення, майстерне введення, використання; заплутаність', *implicatura* 'заплутаність, утруднення', *implicite* 'заплутано, поплутано' [10: 144].

У дослідженнях із проблем породження й інтерпретації тексту й дискурсу серед центральних понять категорії імпліцитності виокремлюють імплікацію та імплікатуру. Розмежування цих понять пояснюється існуванням логічного й прагматичного підходів до їх визначення.

Термін *імплікація* був запозичений лінгвістикою з логіки. У логіці *імплікація* – це логічна операція, яка з двох висловлень *p* і *q* утворює висловлення із значенням умовності: "якщо *p*, то *q*" [11: 238].

Імплікацію зображають так: $A \rightarrow B$, де *A* – антецедент, або засновок, *B* – консеквент, або логічний висновок, знак \rightarrow свідчить про те, що між *A* і *B* є відношення імплікації. Висловлювання $A \rightarrow B$ має назву наступності і читається так: *A* спричинює (імплікує) *B* [6: 138].

Розгляд імплікації з прагматичної точки зору значно розширює уявлення про це явище. За словами І. Арнольд, "імплікація в широкому розумінні є наявність у тексті вербально не виражених, але розпізнаних адресатом змістів" [1: 119]. Вивчаючи характерні риси імплікації, І. Арнольд підкреслює наступні її потенції: "Текстова імплікація передає не тільки предметно-логічну інформацію, але й інформацію другого роду, прагматичну, тобто суб'єктивно-оцінну, емоційну та естетичну. Текстова імплікація обмежена рамками мікротексту, що на композиційному рівні відповідає епізоду. Відновлюється вона варіативно, належить конкретному тексту, а не мові взагалі і сигналізується в межах одного кроку квантування" [1: 119 – 120].

Із загальними енциклопедичними і фоновими знаннями адресата тісно пов'язаний термін *пресупозиції* (від англ. *presuppose* – припускати), що є запозиченим із математичної логіки. Це